

เกณฑ์ตัดสินความมีอยู่ของผีในพระพุทธศาสนาเถรวาท Criteria to Judge the Existence of Ghosts in Theravada Buddhism

พระบุญสม ธมมวโร (เชิดสูงเนิน)

Phrabunsom Dhammavaro (Cheidsungnein)

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: bunsom23452563@gmail.com

Received July 20, 2023; Revised October 26, 2023; Accepted: June 30, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกณฑ์ตัดสินความมีอยู่ของผีในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก จากการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ในสังคมต่างๆ ทุกยุคทุกสมัย ในสังคมชาวไทยพุทธก็มีความเชื่อในเรื่องนี้เช่นเดียวกับสังคมชนชาติอื่นทั่วไป ความเชื่อเรื่อง “ผี” เมื่อศึกษาวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนกออกไปเป็น 3 ประเภท คือ 1. ผีชั้นสูง หรือผีดี ได้แก่จำพวก “เทพ” ซึ่งแบ่งออกได้เป็น เทพ ชั้นสูง และเทพทั่วไป 2. ผีชั้นกลาง หรือผีก้ำกึ่งดีร้าย ซึ่งแบ่งได้หลายกลุ่ม ได้แก่ ผีประจำทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ผีประจำบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัย ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น 3. ผีชั้นต่ำ หรือผีร้าย ซึ่งแบ่งออกได้เป็นผีร้ายที่มีอยู่ในธรรมชาติทั่วไป และผีร้ายที่อยู่ในนรก เนื่องจาก “ผี” เป็น “สัญลักษณ์เชิงอำนาจ” ซึ่งเป็นการเน้นที่ “ความหมาย” มากกว่า “ความจริง” ดังนั้น ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยพุทธ จึงเข้ามามีบทบาทในสังคมอย่างไพศาล โดยเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย และเกี่ยวข้องกับการกำหนดกฎเกณฑ์ซึ่งส่งผลต่อการจัดระเบียบทางสังคม ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อในอำนาจของ “ผี” มีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนกบทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือ “ผี” เป็นหลายลักษณะ บทบาทที่ปรากฏค่อนข้างเด่นชัด ได้แก่ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล และบทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย

คำสำคัญ: เกณฑ์ตัดสิน, ผี, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article attempts to study the criteria for judging the existence of ghosts in Theravada Buddhism. By studying mainly from documents. The findings were found

that Belief in “ghosts” is a traditional human belief that has existed for a long time and appears in various societies in every era. In Thai Buddhist society, there is the same belief in this matter as in another ethnic group. The beliefs about “ghosts” whilst we studied and analyzed as a whole, can be divided into 3 types: 1. High-class ghosts or good ghosts, including the category of “Gods/Deva” which can be divided into high-class gods and general gods 2. Middle class ghosts or ghosts that are evenly matched between good and bad (half good half evil), which can be divided into several groups, including ghosts of human-made, ghosts of the country and places of residence, ghosts of ancestors, etc. 3. Low-level ghosts or evil ghosts, which can be divided into evil ghosts that generally exist in nature and evil ghosts in hell, due to the “ghosts” are “power symbols” which emphasize “meaning” rather than “truth.” Therefore, the beliefs and rituals of Thai Buddhists thus, coming to play a large role in society. By being involved in human life from birth until death and involves setting rules that affect social organization. This is because belief in the power of “ghosts” influences the behavior of individuals in society. When we studied and analyzed as a whole, it is enough to classify the social role of beliefs and rituals regarding the worship of “ghosts” into several characteristics. The roles that appear quite clearly include those related to the preservation of natural resources, and Occupational roles, including the role in cultivating of morale and encouragement, it is also the role in building individual empowerment and the role of gambling and divination.

Keywords: Design; Archaeological Plan; Dvaravati Civilization

บทนำ

คนในสังคมไทยมีความเชื่อในเรื่องต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อทางศาสนา เช่น คนทำดีได้ไปสวรรค์ คนทำชั่วต้องตกนรก, ความเชื่อในลัทธิการเมือง เช่น พรรคคอมมิวนิสต์ประชาชนทุกคนมีความเท่าเทียมกัน, ความเชื่อในเรื่องโชคชะตา เช่น ชีวิตจะดำเนินไปตามวันเดือนปีเกิด หรือ ชีวิตถูกลิขิตไปตามเส้นลายมือของคนนั้น, ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เช่น เชื่อบุญดีสร้างเทวดา การทำเสน่ห์, ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น เชื่อบุญดีสร้างเทวดา วัตถุมงคล เครื่องรางของขลังต่างๆ หรือความเชื่อในเรื่องที่คนโบราณเล่าสืบทอดกันมา เช่น พิธีทำบุญต่างๆ ผีปอบ ผีแม่มา้ย จิ้งจกทัก, ความเชื่อในเรื่องอื่นๆ เช่น การกลับชาติมาเกิด เป็นต้นอีกด้านหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีพุทธศาสนาแล้วยังมีความเชื่อหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับผี หรือวัฒนธรรมผี ที่ยังคงอยู่และสืบทอดต่อกันมา คนไทยเชื่อว่า ผีสามารถให้คุณหรือให้โทษได้ หากเช่นสรวงหรือบูชาไม่ถูกต้อง เช่น ผีขุนน้ำ คือ เทพารักษ์ประจำต้นน้ำแต่ละสาย ซึ่งสถิตอยู่บนดอยสูง ผีขุนน้ำมักอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ ชาวบ้านจะอัญเชิญมาสถิตที่หอผีที่ปลูกอย่างถาวรใต้ต้นไม้เหล่านี้ ผีขุนน้ำที่อยู่ต้นแม่น้ำใด ก็มักจะได้ชื่อตามแม่น้ำนั้น เช่น ผีปันน้ำ หรือ ผีผด และ ผีเม้ง คือผีบรรพบุรุษตามความเชื่อของชาวล้านนา ส่วนผีเม้งนี้เข้าใจกันว่ารับมาจากชนเผ่าเม็งหรือมอญโบราณ, ผีเจ้าที่ หรือพระภูมิเจ้าที่ คือผีที่รักษาประจำอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เป็นผู้ดูแลรักษาเขต

นั้น ๆ ดังนั้น คนโบราณเมื่อเดินทางและหยุดพักที่ใด มักจะบอกขออนุญาตเจ้าที่ทุกครั้ง นอกเหนือไปจากผีดังกล่าวแล้ว ในแต่ละท้องถิ่นยังมีผีอีกหลายประเภท เช่น ผีกะ หรือ ผีจะกะ เป็น ผีที่มักเข้าสิงผู้คนเพื่อเรียกร้องจะกินอาหารเมื่อเข้าสิงใคร ก็แสดงกิริยาผิดปกติไป เมื่อคน สังเกตเห็นก็มักร้องขอกินอาหารและจะกินอย่างตะกละตะกลาม จึงเรียกผีกะตามลักษณะการกิน แต่ มักเขียนเป็นผีกะ หรือผีกะยักษ์ เป็นผีที่อยู่รักษาสถานที่ต่างๆเช่น วัดร้าง, ถ้ำ หรือที่ซึ่งมีสมบัติฝังหรือ ซ่อนอยู่ ผีจะยักษ์จะคอยพิทักษ์สมบัติเหล่านั้น จนกว่าเจ้าของจะรับทรัพย์สินเหล่านั้นไป ในกรณีผีกะ ยักษ์ที่อยู่เฝ้าในวัด เล่ากันว่า มักจะเป็นวิญญาณของพระหรือเจ้าอาวาสที่ผิดวินัย เมื่อตายแล้วไปเกิดไม่ได้ จึงต้องทำหน้าที่พิทักษ์วัดไปจนกว่าจะสิ้นกรรม รูปร่างของผีจะยักษ์ไม่แน่นอน บ้างก็ว่าเป็นหมูตัว ใหญ่ที่มีร่างกายเป็นทองแดง บ้างก็ว่าเป็นสุนัขใหญ่สีดำสนิททั้งตัว เป็นต้นผี มีความผูกพันกับวิถีชีวิต ของชาวไทยมาแต่โบราณ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย จนเกิดเป็นข้อห้าม หรือฮีตในภาษาอีสานต่าง ๆ ที่ เหมือนกันหรือแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคไป เช่น ห้ามเคาะจานข้าว ห้ามกวาดบ้านตอนกลางคืน หรือห้ามเผาศพในวันศุกร์ เป็นต้น (พุทธินันท์ บุญเรือง, 2555)

ความเชื่อเรื่อง “ผี” ของชาวไทยมีหลากหลายและพิสดาร รวมทั้งได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต มนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยส่งผลต่อการกำหนดกฎเกณฑ์และการจัดระเบียบ ทางสังคม รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมและบทบาททางสังคมของบุคคลในชุมชน โดย ภาพรวมแล้วพอจะจำแนก “ผี” ตามความเชื่อของชาวไทยออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. ผีชั้นสูง หรือผี ดี ได้แก่ จำพวก “เทพ” ที่แบ่งออกได้เป็นเทพชั้นสูง และเทพทั่วไป 2. ผีชั้นกลาง หรือผีกึ่งดี กึ่งร้าย โดยแบ่งได้หลายกลุ่ม ได้แก่ ผีประจำทรัพยากรธรรมชาติ ผีประจำทรัพยากร ที่มนุษย์สร้างขึ้น ผี ประจำบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัย ผีบรรพบุรุษ ผีวีรบุรุษ เป็นต้น 3. ผีชั้นต่ำ หรือผีร้าย ซึ่งแบ่ง ออกได้เป็นผีร้ายที่มีอยู่ในธรรมชาติทั่วไป และผีร้ายที่อยู่ในนรก จากความเชื่อเรื่อง “ผี” นี้ทำให้เกิด “พิธีกรรม” ต่างๆ เพื่อเป็นการเช่นสรวงบูชา และขอให้ผู้ที่ตนนับถือได้ช่วยเหลือตนให้พ้นจากเหตุร้าย ต่างๆ และดลบันดาลให้ชีวิตประสบแต่ความสุขความเจริญ สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา นอกจากนี้ยังมี บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาท เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ บทบาทเกี่ยวกับการ สร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับการสร้าง พลังอำนาจของบุคคล และบทบาทเดียวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย (พรศักดิ์ พรหมแก้ว, 2544)

ความเชื่อเรื่องผีในพระพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มต้นได้จากการพิจารณาเรื่องของการเวียนว่าย ตายเกิดผ่านเรื่องภพภูมิ หมายถึง โลกหรือสถานที่อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสรรพสัตว์ผู้ยังมีกิเลส ยังไม่ เข้าสู่พระนิพพาน นั้นหมายความว่ามนุษย์ตลอดถึงสรรพสัตว์ทั้งปวงเมื่อยังไม่หมดกิเลส ก็ยังต้องเวียน วายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ และเสวยผลแห่งกรรมตามแต่กุศลและอกุศลที่ตนสั่งสมไว้ ภพ 3 ประกอบด้วย กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภูมิ 31 ได้แก่ อบายภูมิ 4 มนุสสภูมิ 1 เทวภูมิ 6 รูปภูมิ 16 อรูปภูมิ 4 หรือจัดแบ่งได้ดังนี้ คือ อบายภูมิ มี 4 คือ นรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย กามสุคติภูมิ มี 7 คือ มนุสสภูมิ 1 และเทวภูมิ 6 ชั้น ชื่อจาตุมหาราชิกา ดาวดึงสา ยามา ดุสิตา นิมมานรดี และปรนิม มิตวสวัตติ รูปภูมิ มี 16 คือ ปฐมฌานภูมิ 3 ชื่อ ปาริสาชชา บุโรหิตา และมหาพรหมา ทุตติยานภูมิ 3 ชื่อ บริตตภาวา อัปปมาณาภา และอาภัสสรา ตุตติยานภูมิ 3 ชื่อ บริตตสุภา อัปปมาณสุภา และสุภิกิน หา จตุตถฌานภูมิ 7 ชื่อ เวหฬผลา อสญญีสัตตา และสุทธาวาสภูมิ 5 ชื่อ อวิหา อตปปา สุทิสสา สุทิส

สี่ และอกนิภูฐา อรูปภูมิ มี 4 คือ อากาสาัญญายตนะ วิญญูณัญญายตนะ อาภิญญัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ

ส่วนเรื่องกรรมนั้นมาจากการที่ปัญหาผู้คนในปัจจุบันไม่เชื่อเรื่องกรรมและไม่มีความรู้ในเรื่องของกรรมและผลของกรรมที่ตนได้กระทำลงไปเพราะจากความไม่รู้และไม่เข้าใจในเรื่องกรรมและการเสวยผลของกรรมที่ตนเองได้ก่อเอาไว้เป็นเช่นไร โดยเฉพาะผลของกรรมที่ทำให้เกิดเป็นผี ทั้งนี้เพื่อที่จะนำผลการวิจัยที่ได้มาทำการพิมพ์เผยแพร่และเทศนาสั่งสอนประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถที่จะประพฤติปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ความเชื่อในชุมชนนั้นเป็นความเชื่อเฉพาะกลุ่มคน เป็นความเชื่อที่สร้างแนวทางการปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันอย่างมีความสุข ถึงแม้ความเชื่ออาจจะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมอื่น ความเชื่อในส่วนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เป็นทางที่จะพึงทำได้ด้วยความสามารถของตนพระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์ใช้ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องกำกับในเรื่องความเชื่อโดยยึดหลักกาลามสูตร ทรงให้ใช้เหตุผลพิจารณาในสิ่งต่างๆว่าสมควรเพียงใดที่จะเชื่อได้และให้เชื่อเรื่องกรรมเป็นสำคัญและพึงพระรัตนตรัยดีที่สุด (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2530)

ในบทความนี้จึงต้องการนำเสนอแนวคิดเรื่องผีและเกณฑ์การตัดสิน ผ่านการพิจารณาปัญหาเหล่านี้ 1. เกณฑ์ตัดสินความมีอยู่ของผีพิจารณาจากอะไร 2. พระพุทธศาสนาเถรวาทพิจารณาอย่างไร 3. สังคมควรพิจารณาเรื่องผีในแง่ข้อเท็จจริง หรือตามอุดมคติทางศาสนา

แนวคิดเรื่องผีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมทุกแห่งและทุกยุคทุกสมัย จนกล่าวได้ว่าเป็น “ความเชื่อสากล” หรือเป็น “วัฒนธรรมร่วมอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ” ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์จำนวนมากมาย ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันมีความเชื่อหรือไม่ก็หวั่นเกรงต่ออำนาจผีบางเทวดาสัตว์ศักดิ์สิทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544) เพียงแต่อาจมีการนับถือยิ่งหย่อนและแปลกเปลี่ยนไปข้างในแต่ละสังคม และแต่ละยุคสมัย การที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีมีพื้นที่อยู่ในระบบคิดของมนุษย์อย่างกว้างขวางต่อเนื่องมาช้านานจนถึงปัจจุบันเช่นนี้ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มี “ความหมาย” ต่อชีวิตของผู้คนและสังคมเป็นอย่างมาก เพราะความเชื่อเรื่องผีเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดของมนุษย์ที่พยายามจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม ภายใต้มโนทัศน์ (concept) ที่ว่าสรรพสิ่งในโลกนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ไม่มีสิ่งใดที่จะแยกตัวออกอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้โดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ และมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ และอยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติ แต่เมื่ออำนาจนั้นเกินวิสัยที่มนุษย์ในสังคมบุพกาลจะหาคำอธิบายด้วยตรรกะแบบวิทยาศาสตร์ได้ จึงเรียกขานเพื่อสื่อให้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีนัยความหมายว่าเหนือคำอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ความเชื่อเรื่องผีจึงเป็นเพียงสัญลักษณ์เชิงอำนาจนั้น คือเป็นเรื่องของ “ความหมาย” ทางวัฒนธรรม มากกว่า “ความจริง” ทางวิทยาศาสตร์ โดยที่ความหมายนั้นจะสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา และสถานที่ การให้ความหมายในเรื่องนี้ได้รับ การสั่งสมสืบต่อกันมาช้านานจนเกิดเป็น “วัฒนธรรมความเชื่อ” ที่สำคัญอย่างหนึ่ง

ของมนุษย์ ถึงระดับที่ยอมรับกันว่าเป็นลัทธิหนึ่งคือ “ลัทธิวิญญาณนิยม” (Animism) และในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งผีไว้ตามกำเนิดตามภพภูมิ ดังนี้

สุคติภูมิ คือภูมิที่ดีมีความสุขทั้งกายและใจ โดยเรียงจากภูมิที่มีความสุขน้อยไปหาภูมิที่มีความสุขมากกว่ากันตามลำดับคือ 1. มนุสสภูมิ 2. เทวภูมิ 3. พรหมภูมิความเป็นไปในแต่ละภูมิ มีลักษณะดังนี้ (พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), 2535)

1. **มนุสสภูมิ** เป็นภูมิที่มีทั้งความสุขและความทุกข์ แต่ก็ไม่ได้มีความสุขทุกข์ทรมาน เหมือนทุกคติภูมิและไม่ได้มีความสุขอย่างในสวรรค์

2. **เทวภูมิ** เป็นภูมิที่มีความสุขทั้งกายและใจชั้นเลิศ เรียกกันว่า สวรรค์ เป็นที่อยู่ของ เทวดา แต่เทวดาก็มีหลายระดับ

3. **พรหมภูมิ** เป็นภูมิของพระพรหม ซึ่งอยู่สูงจากเทวดาภูมิไปอีก แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ รูปพรหมและอรูปพรหม

ทุกคติภูมิ คือ ภูมิที่ไม่ดี มีแต่ความทุกข์ทั้งกายและใจ ถ้าจำแนกทุกคติภูมิออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ โดยเรียงจากภูมิที่มีความทุกข์น้อยไปหาภูมิที่มีความทุกข์มากกว่ากันตามลำดับ คือ 1. ตีรจฉานภูมิ 2. อสุรกายภูมิ 3. เปตติวิสัยภูมิ 4. นิรยภูมิ ส่วนความเป็นไปในแต่ละภูมิ มีลักษณะดังนี้

1. **ตีรจฉานภูมิ** เป็นภูมิที่อยู่อาศัยของสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายซึ่งมีมากมายนับไม่ถ้วน มี ทั้ง สัตว์บกและสัตว์น้ำ ตลอดทั้งแมลงต่างๆ รวมทั้งจุลินทรีย์ทั้งหลายด้วย

2. **อสุรกายภูมิ** หรือตามนัยภาษาบาลีพระไตรปิฎก เรียกว่า ทุกคติภูมิ เป็นภูมิที่ไม่มี ความสนุกสนานร่าเริงเลย มีแต่ความทุกข์ทรมาน (พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), 2535)

3. **เปตติวิสัยภูมิ** เป็นภูมิที่ห่างไกลจากความสุข มีแต่ความหิวกระหาย เปรตบางตนไม่ได้กินอาหารเลยเป็นเวลาหลายพุทธันดรก็มี เปรตมีมากมาย แต่เมื่อว่าด้วยตระกูลใหญ่ๆ ก็มี 12 ตระกูล เปรตแต่ละตระกูลมีลักษณะและความเป็นไป (พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), 2520)

4. **นิรยภูมิ** ภูมิแห่งความทุกข์ทรมาน หรือตามนัยบาลีพระไตรปิฎก เรียกว่า นรก ก็นรกมีทั้ง นรกขุมใหญ่ และนรกขุมเล็ก

ส่วนในสังคมไทยมีการแบ่งผีเป็นจำพวก การศึกษาเรื่อง “ผี” ของสังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นจำเป็นต้องมองในแง่ของ “ภาพรวม” เพื่อให้เห็นว่า “คนส่วนใหญ่” ในสังคมหรือชุมชนนั้นมีความเชื่อเรื่องผีในลักษณะใด โดยทั่วไปแล้วการศึกษาในแง่ของ “ภาพรวม” จะมีความสัมพันธ์ยังกับการจัดระบบหรือจำแนกประเภท เพราะจะทำให้เห็นภาพรวมได้ชัดเจนขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การจัดระบบหรือจำแนกประเภทก็มีใช้สิ่งที่กระทำได้ง่ายนัก โดยเฉพาะการจัด ระบบเกี่ยวกับสิ่งที่เป็น “นามธรรม” ยิ่งเป็นเรื่องของ “ความเชื่อเรื่องผี” ซึ่งมีความหลากหลาย พิสดารมากด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นการยากที่จะจัดระบบหรือจำแนกประเภทของผีที่เชื่อกันให้ลงตัวจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเป็นสากลได้ แต่นักวิชาการบางท่านก็ได้จำแนกประเภทผีตามฐานความคิดของตน เช่น ประคอง นิมมานเหมินทร์ ได้จำแนกประเภท “ผี” ตามความเชื่อของคนไทยออก เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. ผีฟ้า เชื่อว่าเป็นผีที่อยู่บนฟ้า ซึ่งคนไทยบางกลุ่มเรียกว่า “แถน” และเนื่องจากต่อมา เราได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์จากพระพุทธศาสนาเป็นเวลานาน คนไทยทั่วไปจึง เรียกผีฟ้าในลำดับต่อมาว่า “เทวดา” หรือ “เทพ”

2. ผีคนตาย เชื่อว่าเป็นผีที่เป็นวิญญาณของคนที่ยาไปแล้ว ผีประเภทนี้มีทั้งผีร้ายและดี

3. ผีที่ไม่ปรากฏรายละเอียดในด้านความเป็นมา เชื่อว่าเป็นผีที่ประจำอยู่ตามสิ่งต่าง ๆ ที่มีในธรรมชาติ คนไทยเชื่อว่าทุกสิ่งในธรรมชาติจะมีผีประจำอยู่ (ประคอง นิมมานเหมินทร์, 2542)

ชาวไทยพุทธมีความเชื่อเรื่องที่หลากหลายและพิสดาร โดยมีผีต่าง ๆ มากมายทั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดย “ภาพรวม” แล้วก็จะจำแนกประเภท “ผี” ไทยพุทธออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ผีชั้นสูง หรือผีดี ชาวไทยพุทธเชื่อกันว่าผีชั้นสูงหรือมีดีเป็นผีที่สถิตอยู่บนฟ้าหรือบนสวรรค์ ผีประเภทนี้หากจะกล่าวโดยรวม ๆ ก็คือพวก “เทพ” นั่นเอง

2. มีชั้นกลาง หรือผีดีถึงผีร้าย เชื่อว่าเป็นที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าผีชั้นสูง (เทพ) และมีชั้นต่ำหรือผีร้าย ผีประเภทนี้มีทั้งที่สถิต ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นการแน่นอน และไม่มีที่สถิตแน่นอน เป็นทั้งผีดีและมีร้ายก้ำกึ่งกัน

3. ผีชั้นต่ำ หรือผีร้าย ชาวไทยพุทธมีความเชื่อกันว่าผีจำพวกนี้เป็นผีชั้นเลวหรือมีชั้นต่ำ ส่วนใหญ่เชื่อกันว่าผีจำพวกนี้เป็นผีที่มีอำนาจไปในทางร้ายและให้โทษมากกว่าให้คุณต่อมนุษย์

การจำแนกประเภทของผีตามความเชื่อของชาวไทยพุทธดังกล่าว เป็นการจำแนกในระดับกว้างๆ เท่านั้น ผีบางชนิดอาจจะไม่มีลักษณะร่วมกับผีอื่นในประเภทเดียวกัน แต่จะมีลักษณะเฉพาะตนที่แตกต่างออกไป เช่น ผีเปรต หากพิจารณาแล้วเห็นว่าจะอยู่ในประเภทผีบรรพบุรุษ คือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งประเภทนี้โดยทั่วไปจะเชื่อกันว่ามีรูปร่าง ลักษณะคล้ายกับคนธรรมดาทั่วไป ไม่อัปลักษณ์อย่างผีนรก แต่ผีเปรตตามความเชื่อของชาวบ้านนั้นจะมีรูปร่างอัปลักษณ์อย่างผีนรก คือ ผอมสูง ปากเล็กเท่ารูเข็ม และอยู่อย่างอดอยากหิวโหย จึงมีลักษณะที่แตกต่างจากผีประเภทชั้นกลางโดยทั่วไป นอกจากนี้แล้วผีบางชนิดหากพิจารณาในแง่ของ ที่สถิตก็จัดได้ว่าเป็นผีประเภทหนึ่ง แต่หากพิจารณาในแง่ของการให้คุณโทษต่อมนุษย์ก็อาจจัด ได้ว่าเป็นผีอีกประเภทหนึ่ง เช่น ผีตะเคียน หากมองในแง่ของที่สถิต (ต้นตะเคียน) ก็จัดได้ว่าเป็นผีที่สถิตประจำทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นประเภทผีชั้นกลาง แต่หากพิจารณาในแง่การให้คุณโทษต่อมนุษย์ ก็เป็นผีร้ายที่น่ากลัวมากกว่าการให้คุณ จึงจัดไว้ในประเภทผีชั้นต่ำ หรือผีนางตานี หากพิจารณาในแง่ของที่สถิต (กล้วยตานี) ก็จัดได้ว่าเป็นผีที่สถิตประจำทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นประเภทผีชั้นกลาง แต่หากพิจารณาการให้คุณโทษต่อมนุษย์ ก็จัดเป็นประเภทผีร้ายหรือผีชั้นต่ำเช่นเดียวกัน จึงเห็นได้ว่าการจัดประเภทของผีตามความเชื่อของชาวไทยพุทธ เป็นการจัดประเภทที่ถือเอากรอบความคิดเรื่องการให้คุณให้โทษ หรือความร้ายที่มีต่อมนุษย์เป็นสำคัญ

การวิเคราะห์เกณฑ์ตัดสินความมีอยู่ของผีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมทุกแห่ง เพียงแต่อาจมีการเชื่อถือและการปฏิบัติตามความเชื่อที่แตกต่างกันไปบ้างในแต่ละสังคมและแต่ละยุคสมัย แม้ในปัจจุบันสังคมต่าง ๆ จะมีศาสนาที่ประณีตขึ้น และโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงขึ้นแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่อง “ผี” ก็มีได้สูญหายไป ยังคงดำรงอยู่และมีการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องปรากฏให้เห็นกันอยู่มากในสังคมทั่วไป จนกล่าวได้ว่าเป็น “วัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ” การกล่าวถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” จึงควรได้ทำความเข้าใจผีในแง่ของ “วัฒนธรรมความเชื่อ” เสียก่อน เพื่อการมีมโนทัศน์ร่วมกันว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรม

อย่างหนึ่งของมนุษย์ “ผี” จึงเป็นเพียง “สัญลักษณ์เชิงอำนาจ” ซึ่งเป็นเรื่องของการให้ “ความหมาย” ทางวัฒนธรรม มิใช่เป็นเรื่องของ “ความจริง” เชิงประจักษ์ตาม ตรรกะแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งในการกล่าวถึงวัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง “ผี” ในที่นี้จะขอจำแนกกล่าวเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. การตัดสินใจที่มีอยู่ของผีทางวัฒนธรรมทางสังคม การเข้าใจว่าผีมีอยู่นั้นเป็นไปตามวัฒนธรรมที่ถูกส่งต่อเป็นการแสดงออกทางสังคมซึ่งมีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน ทั้งวัฒนธรรมการทำบุญอุทิศและวัฒนธรรมการบูชาผีในบ้าน รูปแบบดังกล่าวนี้สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1.1 ผีจากคติของ “อวิชชา” สู่ความหมายทางสังคม ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาช้านานในสังคมมนุษย์ทั่วไป แต่คนจำนวนไม่น้อยที่ลืมนึกไปว่า “ผี” เป็นเพียง “วัฒนธรรมความเชื่อ” อย่างหนึ่งของมนุษย์ การมองว่าเกิดจาก “อวิชชา” คือความไม่รู้จริงของมนุษย์นั้นแม้จะมีส่วนถูกต้องในระดับหนึ่ง แต่หากจะมองให้ลึกลงไปโดยนำเอาบริบททางสังคมและยุคสมัยพุทธกาลมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันแล้ว ก็อาจมองได้อีกมิติหนึ่งซึ่งตรงกันข้ามว่าผีเกิดขึ้นจาก “ปัญญา” ของมนุษย์ ซึ่งเป็นการมองบนพื้นฐานของวิถีคิดทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรมมากกว่าจะเป็นการมองบนพื้นฐานของวิถีคิดทางวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นในเรื่องของข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถพิสูจน์ได้ นานาทัศนะที่มีต่อความเชื่อเรื่อง “ผี” ในแง่ที่ว่าเกิดจาก “อวิชชา” ของมนุษย์นั้นดูเหมือนจะเป็นข้อสรุปที่ค่อนข้างจะลงตัวอยู่มาก และมักจะใช้อ้างอิงต่อ ๆ กันมาเนื่องจากเป็นวาทกรรม (discourse) ที่อธิบายปรากฏการณ์ของ “ผี” ด้วยตรรกแบบประจักษ์นิยม อันเป็นวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ โดยยึดหลักว่าความจริงต้องพิสูจน์ให้เห็นได้ เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ย่อมมิใช่ความจริง เรื่อง “ผี” จึงเกิดขึ้นมาจากความไม่รู้ หรือเกิดจาก “อวิชชา” ของมนุษย์นั่นเอง ข้อสรุปนี้ดูจะยังมีน้ำหนักมากขึ้นในเมื่อคนจำนวนไม่น้อยแม้ในปัจจุบันนี้ยังติดอยู่กับ “รูปลักษณ์” และ “อำนาจ” ของผี โดยเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและสามารถให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ได้จริง แทนที่จะมองว่า “ผี” เป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องของ “ความหมาย” มากกว่า “ความจริง” โดยมนุษย์ได้ใช้ “ปัญญา” จัดประสบการณ์ที่สะท้อนถึงวิถีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมในบริบทของสังคมในสมัยนั้น ซึ่งถ้าหากพิจารณาในแง่นี้ก็อาจกล่าวได้ว่า “ผี” เป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจอันเนื่องมาจาก “ปัญญา” ของมนุษย์

1.2 ผีจากสัญลักษณ์เชิงอำนาจจาก “ปัญญา” ของมนุษย์ การตีความหมายว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจาก “ปัญญา” ของมนุษย์ มิได้เป็นการ สร้างวาทกรรมขึ้นมาเพื่อให้แย้งหรือปฏิเสธข้อสรุปที่ว่า “ผี” เกิดจาก “อวิชชา” ของมนุษย์ดังที่กล่าวมาแล้วแต่อย่างใด การกล่าวว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์” จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ จึงอาจทำให้แต่ละคนสรุปสาระสำคัญแตกต่างกันไปได้หลากหลาย แต่ในที่นี้จะมอง “วัฒนธรรม” ว่ามีสาระสำคัญสรุปได้ 3 ประการ ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นลำดับคือ 1. วัฒนธรรมเป็นรหัสความคิดของมนุษย์ 2. ความคิดนั้นถูกจัดระบบเพื่อการให้ “ความหมาย” และ 3. ความหมายนั้นมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา และสถานที่

เมื่อ “ผี” เป็น “วัฒนธรรม” เรื่องของ “ผี” จึงเป็นเรื่องของการให้ “ความหมาย” มากกว่า “ความจริง” ดังที่ เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวไว้ว่า “วิทยาศาสตร์มีวิธีวัดความจริงด้วยการพิสูจน์ ทดลองของตนเอง ซึ่งแตกต่างไปจากกระบวนการทรงตนดั้งเดิมของวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้อาศัย วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เป็นพื้นฐานจึงไม่เป็นแต่เพียงปรากฏการณ์หนึ่งโดด ๆ หากแต่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของ

ชีวิตผู้คนและชุมชน ฝีมือจริงสำหรับชาวบ้านที่เชื่อ เพราะมีความหมาย ตรรกะของกระบวนการตรรกศาสตร์วัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นตรรกะของ “ความหมาย” ไม่ใช่ตรรกะของ “ความจริง” ตามกระบวนการตรรกศาสตร์ยุคใหม่ (เสรี พงศ์พิศ, 2535) นอกจากนี้แล้วในการศึกษาวัฒนธรรม มีสาระสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ถ้อย ๆ และหยุดนิ่ง หากสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา และสถานที่ โดยเฉพาะบริบททางสังคมนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนในสังคมนั้นสร้างขึ้นมามีชีวิตเคลื่อนไหวร่วมกัน” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544)

2. การตัดสินใจของผีตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท การตัดสินใจใดก็ตามที่มีอยู่อาศัยกระบวนการทางภววิทยา และการตีความของมนุษย์ต่อสิ่งเหล่านั้น ซึ่งทำให้เห็นว่าความมีอยู่ของผีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

2.1 การตัดสินใจภววิทยา การตัดสินใจนี้เป็นการพิสูจน์ถึงการมีอยู่ของสิ่งเคารพที่มนุษย์แสดงออกต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะการแสดงออกถึงความมีอยู่เชิงการปฏิบัติ ดังนี้

2.1.1 การมีอยู่ของกรรม การที่มนุษย์เป็นสิ่งใดก็ตามมาจากเงื่อนไขของการกระทำ แนวคิดเกี่ยวกับกรรม พุทธศาสนายอมรับว่า การกระทำแต่ละอย่างของทุกคนจะต้องได้รับผลตอบแทนด้วยตนเอง คนอื่นจะมารับผลของการกระทำไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการทำความดีหรือทำชั่ว การให้ผลตอบแทน มีทั้งชาตินี้ และชาติหน้า แต่พุทธศาสนาถ่วงเน้นหนักในชาติปัจจุบันพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า กรรมวาที คือเชื่อว่า “ทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” หรือ “ทำดี ได้ขึ้นสวรรค์ ทำชั่วตกนรก” การกระทำแต่ละอย่างของทุกคนจะต้องได้รับผลตอบแทนด้วยตนเอง คนอื่นจะมารับผลของการกระทำไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการทำความดีหรือทำชั่ว โดยแบ่งประเภทของการกระทำ (กรรม) โดยทั่วไปออกเป็น 2 อย่าง คือ กรรมชั่ว (อกุศลกรรม) และกรรมดี (กุศลกรรม) ในพุทธศาสนาได้กล่าวถึงนรกไว้ในฐานะเป็นสถานที่รองรับหรือที่อยู่ของผู้ที่ทำความชั่ว พบหลักฐานในขุททกนิกายชาดกว่ามีอยู่ 8 ชุม คือ

(1) สัตว์เขี้ยว นรกที่นายนิรยบาลมีมือถืออาวุธอันมีแสงไฟส่องสว่างทั้งหลายจนตายแล้ว ก็กลับฟื้นขึ้นได้อีกแล้วถูกฟันอยู่เรื่อยไปจนกว่าจะหมดกรรม

(2) กาฬสูตรนรก สัตว์นรกจะถูกนายนิรยบาลตีด้วยเส้นเชือกดำแล้วลากหรือตัดด้วยเครื่องประหารมีขวาน จอบมีด เลื่อย

(3) สังฆาตนรก นรกภูเขาเหล็กที่มีเปลวไฟบดสัตว์นรกให้จมลงไปแผ่นดินมีประมาณแค่สะเอว สัตว์นรกจะถูกภูเขาเหล็กบดขยี้ร่างกายให้ได้รับทุกขเวทนายอยู่ตลอดเวลา

(4) โรรูนนรก สัตว์นรกในขุมนี้จะร้องไห้อยู่ตลอดเวลาเพราะถูกคว้นไฟเข้าไปสู่ทวารทั้ง 9 เปลวไฟแลบเข้าหูลำคอทะลุออกหูขวา เข้าปาก ตา จมูก ทวารหนัก ทวารเบา

(5) มหาโรรูนนรก สัตว์นรกในขุมนี้จะร้องเสียงดังครวญครางอยู่ตลอดเวลาที่ถูกไฟนรกไหม้

(6) มหาเวจันนรก สัตว์นรกจะถูกไฟไหม้และจมอยู่ในกระโถนน้ำที่เดือดพล่าน

(7) ตาปนนรก สัตว์นรกในขุมนี้ จะถูกให้นั่งตรึงอยู่กับหลาวเหล็กไฟอันร้อนแดงไหม้อยู่ และถูกหลาวเหล็กเสียบไปทั่วร่างกาย

(8) มหาตาปนนรก สัตว์นรกที่อยู่ในขุมนี้จะถูกลากไปมาและเหยียบแผ่นดินอันลุกโพล่ง ถูกแทงด้วยปฏัก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 28 ข้อที่ 83 หน้าที่ 47 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ความเชื่อเกี่ยวกับนรก เป็นการยืนยันถึงชีวิตหลังความตายอันเกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่องกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) การเกิดใหม่เชื่อว่าเป็นผลมาจากการกระทำของตนเองเป็นตัวผลักดัน โดยเฉพาะผู้ที่ทำกรรมชั่วช้า ผิดศีลธรรมอันดีงามที่ศาสนาได้กำหนดไว้ ชีวิตหลังตาย ย่อมได้รับการลงโทษจากผลการกระทำของตนเองในนรกอย่างแน่นอน

2.1.2 การมีอยู่ของธรรมชาติ เป็นการชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีความอยากรู้อยากเห็น มนุษย์พยายามที่จะอธิบายและแสวงหาคำตอบต่อความลึกลับของชีวิต และสรรพสิ่งทั้งมวลนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อมนุษย์ในยุคบุพกาลมีมโนทัศน์ต่อธรรมชาติเช่นนั้น และไม่สามารถอธิบายรายละเอียดของปรากฏการณ์ได้ ก็สร้างคำขึ้นมาใช้สื่อแทนความหมายของมโนทัศน์ดังกล่าว ซึ่งในภาษาไทยใช้คำว่า “ผี” นั่นเอง คำว่า “ผี” ในเบื้องต้นจึงหมายถึงอำนาจแห่งธรรมชาติ ซึ่งเป็นสถานะเชิงนาม แต่เนื่องจากอำนาจนี้ไม่สามารถอธิบายให้เห็นชัดได้จึงเรียกกันในขั้นต่อมาว่า “อำนาจเหนือธรรมชาติ” (จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, 2538) จึงเป็นที่มาของการอธิบายความมีอยู่ของผีตามธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่ผูกพันและแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิต ในปัจจุบันนี้ความเชื่อเรื่องผีก็ยังคงปรากฏอยู่ดังจะเห็นได้จากมิติเรื่อง “แหล่งที่อยู่” เช่น อรรถลักษณะ อยู่ในฝาย อยู่ในเมือง อยู่ในหมู่บ้าน ในทุ่งนา เป็นต้น นอกจากนี้มิติเรื่อง “การปรากฏ” เช่น อรรถลักษณะ วิญญาณ และ เป็นมนุษย์ ทั้งนี้ความเชื่อเรื่องการนับถือผีจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านต่างก็มีความผูกพันอยู่กับการนับถือผี ส่งผลให้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีมีอยู่จริง มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง

อีกทั้งความมีอยู่ของธรรมชาติในแง่ทางกายภาพและจิตวิญญาณ จะเห็นว่ากายภาพก็เจริญขึ้นและเสื่อมลงอย่างเป็นรูปธรรม เช่นเดียวกับจิตวิญญาณที่เป็นนามธรรมก็มีลักษณะเจริญและเสื่อมเช่นเดียวกัน ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “มนุษย์เป็นยอดสัตว์ที่ฝึกได้ เรียกอย่างสมัยใหม่ว่ามีศักยภาพสูง สามารถฝึกได้ทั้งทางกาย ทางจิต และทางปัญญา มนุษย์จึงต้องดิ้นรนต่อสู้กับความอยากรู้ใคร่รู้อันเป็นแรงขับเคลื่อนทางปัญญาของมนุษย์เองอีกด้วย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544) การที่เป็นอย่างนั้นจึงชี้ไปที่ว่ามนุษย์สามารถเจริญและเสื่อมได้ ทั้งทางกายและใจจึงปรากฏในแง่ของการเจริญทางใจว่าเป็นเทพและการเสื่อมทางใจว่าเป็นผี ปีศาจ ก็เป็นการแสดงถึงความมีอยู่ที่พิจารณาผ่านการตรวจสอบนี้ได้เช่นกัน

2.2 การตัดสินเชิงการตีความ เป็นการตัดสินถึงปรากฏการณ์ที่แสดงอยู่รอบตัวมนุษย์ จะพบวิธีการดังกล่าวผ่านการตีความดังนี้

2.2.1 การตีความเชิงสัญลักษณ์ เป็นการสร้างจินตนาการเชิงรูปลักษณ์ของผี ด้วยการอาศัยปัญญาของมนุษย์ในการสื่อสารและสืบสานมโนทัศน์ต่อธรรมชาติ มโนทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติซึ่งสื่อด้วยคำในภาษาไทยว่า “ผี” ดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักในการสื่อสารด้วยการอธิบายให้รับรู้เข้าใจกัน ทำให้ “ผี” มีรูปร่างลักษณะแตกต่างหลากหลายมาก และมีการสืบต่อ ๆ กันมาจนเป็นคติความเชื่อของแต่ละสังคม

2.2.2 การตีความเชิงพิธีกรรม เป็นการแสดงให้เห็นการเกรงกลัวต่ออำนาจผีผ่านปัญญา ของมนุษย์ในการสร้างกฎเกณฑ์เพื่อจัดระเบียบ สังคม มนุษย์สร้าง “ผี” ขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เมื่อสังคมยึดถือคติเกี่ยวกับ “ผี” กันอย่างเหนียวแน่นและกว้างขวางมาช้า

นาน จึงทำให้ “ผี” เกิดเป็นอุดมการณ์ อำนาจของสังคมไปด้วย ซึ่งมีพลังมากในการสร้างและรักษา กฎเกณฑ์หรือระเบียบสังคม ดังที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวว่า วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ อำนาจ คืออำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งเรื่องเหล่านี้บางคนก็แปลกใจว่าทำไมคนจึง นับถือผี เพราะแท้จริงแล้วก็คืออุดมการณ์อำนาจอย่างหนึ่ง ก็คือกฎเกณฑ์ของสังคม” (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2562) และฉลาดชาย รมิตานนท์ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “ผี เปรต เทพ เทวดา ล้วน แต่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ ดังนั้นจึงเกิดเป็นพิธีกรรมและข้อห้ามต่าง ๆ มากมาย อย่างเช่น ข้อห้าม ในเรื่องการตัดไม้ทำลายป่า การมีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน เป็นต้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2543)

บทสรุป

แนวคิดเกี่ยวกับ “ผี” ในมิติทางพระพุทธศาสนายอมรับว่า มีสัตว์จำพวกหนึ่งที่มีอำนาจ ลึกลับ สามารถให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ คือ เปรต โอปปาทิกะ มาร อสุร ยักษ์ และเทวดาชั้นต่ำ สัตว์ เหล่านี้ เรียกว่า อมนุษย์ เมื่อวิเคราะห์จากคุณลักษณะของมนุษย์ดังกล่าว ตรงกับคำว่า ผี ใน สังคมไทย แต่พุทธศาสนามีท่าทีต่อสิ่งเหล่านี้ในลักษณะที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับอำนาจลึกลับว่าเป็น สิ่งพิเศษ หรือมีสถานะเหนือกว่ามนุษย์ ถ้ามนุษย์เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ก็สามารถจะมีสถานะ ที่เหนือกว่าอมนุษย์เหล่านี้ได้ แต่ในขณะเดียวกัน ถ้ามนุษย์ไม่มีคุณธรรมก็ตกอยู่ในสถานะที่ ต่ำกว่า อมนุษย์ เพราะพุทธศาสนาใช้เกณฑ์ทางคุณธรรมในการประเมินทั้งมนุษย์และอมนุษย์

เอกสารอ้างอิง

- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. (2538). *ชีวิตและการรู้จักตนเอง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2543). ผี-เปรต: วาทกรรมแห่งอำนาจหรือความมั่งงาย. *ไสยศาสตร์ครอง เมือง*. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถิทรรศน์.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2542). “ผี”. *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคกลาง เล่ม 8*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). *เรื่องเหนือสามัญวิสัย : อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). *เรื่องเหนือสามัญวิสัย : อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). (2535). *ภูมิวิลาสินี*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาบรรณาการ.
- พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). (2520). *ไตรภูมิโลกวินิจฉยภคา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง)*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- พุทธินันท์ บุญเรือง. (2555). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของประเพณีอัฐมีบูชาตำบล ห้วยยั้ง อำเภอลับแลจังหวัดอุตรดิตถ์*. อุตรดิตถ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว. (2544). *ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีกับบทบาททางสังคมของชาว ไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้*. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). *พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- เสรี พงษ์พิศ. (2535). “ผี”. คำ: ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย. *ชุดความคิดและภูมิปัญญาไทย เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงษ์พิศ. (2535). “ไสยศาสตร์”. คำ: ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย. *ชุดความคิดและภูมิปัญญาไทย เล่ม 2*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2550). *ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน*. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2562). *วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).